

УДК 378.016:159.922.3](091)

DOI <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2025-1.12>

Олексій КАЧАН

аспірант кафедри соціальної роботи,

Державний заклад вищої освіти

«Донбаський державний педагогічний університет»;

старший викладач кафедри філології та гуманітарних наук,

Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»

sportszaradirozvitku@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3361-7889

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ДІАГНОСТИКА СТУПЕНЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Метою статті є дослідження психолого-педагогічних особливостей розвитку та діагностики ступеня соціалізації учнів закладів загальної середньої освіти в контексті формування фізичної культури особистості. Особлива увага приділяється ролі фізичного виховання як засобу розвитку соціальних навичок, включаючи комунікацію, співпрацю, відповідальність і здатність до самостійного ухвалення рішень. **Методологія.** У процесі дослідження застосовано комплексний підхід, що включає як кількісні, так і якісні методи дослідження. Проведено аналіз наукової літератури для визначення ключових підходів до соціалізації учнів у контексті фізичного виховання. Використано педагогічний експеримент, який включав кілька етапів: діагностичний, формувальний та підсумковий. На діагностичному етапі було застосовано стандартизовані опитувальники для оцінювання рівня соціалізації учнів, спостереження за їхньою поведінкою під час освітнього процесу та взаємодії з однолітками. Формувальний етап передбачав запровадження інтерактивних методик, зокрема рольових ігор, командних змагань, фізкультурно-оздоровчих тренінгів, а також використання мультимедійних інструментів для навчання. Для надання якісної оцінки результатам залучено метод інтерв'ювання учнів та вчителів, а також аналіз портфоліо виконаних завдань. Зібрані дані були опрацьовані за допомогою методів статистичного аналізу, що дозволило обґрунтувати ефективність запропонованих педагогічних підходів. **Наукова новизна.** У статті вперше представлено авторський підхід до інтеграції фізичної активності в процес соціалізації здобувачів освіти, зокрема через запровадження комбінованих традиційних та інноваційних методів навчання. Розроблено методичні рекомендації з удосконалення засобів фізичного виховання, спрямованих на розвиток соціальних компетенцій. **Висновки.** Фізичне виховання має значний потенціал у формуванні соціальних компетенцій школярів, сприяючи їх адаптації, емоційному розвитку та здатності до командної роботи. Дослідження підтверджує ефективність інтерактивних методів навчання для розвитку соціальних навичок. Рекомендовано використовувати комплексний підхід до соціалізації здобувачів освіти, що включає поєднання фізичного, соціального та емоційного складників, з акцентом на роль фізичної культури як невід'ємного компонента освітнього процесу.

Ключові слова: фізична культура, соціальні навички, психолого-педагогічні особливості, фізичне виховання, соціальна адаптація, методи діагностики, командна діяльність, інноваційні методи, соціальна компетентність, інтерактивні методи, рольові ігри.

Oleksii KACHAN

Postgraduate Student at the Department of Social Work,

State Higher Educational Institution "Donbas State Pedagogical University";

Senior Lecturer at the Department of Philology and Humanities,

Public Higher Educational Establishment "Vinnytsia Academy of Continuing Education"

sportszaradirozvitku@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3361-7889

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF DEVELOPMENT AND DIAGNOSTICS OF THE DEGREE OF SOCIALIZATION OF STUDENTS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF PHYSICAL CULTURE OF PERSONALITY

Abstract. *The purpose of the article is to explore the psycho-pedagogical features of the development and diagnostics of the degree of socialization of students in general secondary education institutions, specifically in the context of the formation of physical culture of personality. Particular attention is paid to the role of physical education as a means of developing social skills, including communication, collaboration, responsibility, and the ability to make independent decisions. Methodology.* The methodology of the research involves a comprehensive approach, including both quantitative and qualitative research methods. A review of the scientific literature was conducted to identify key approaches to student socialization in the context of physical education. A pedagogical experiment was carried out, consisting of several stages: diagnostic, formative, and concluding. During the diagnostic stage, standardized questionnaires were used to assess the level of student socialization, as well as observations of their behavior during the educational process and interaction with peers. The formative stage involved the implementation of interactive methods, including role-playing games, team competitions, physical education training sessions, and the use of multimedia tools for learning. For qualitative assessment of the results, methods such as interviewing students and teachers and analyzing portfolios of completed tasks were employed. The collected data was processed using statistical analysis methods, which allowed for substantiating the effectiveness of the proposed pedagogical approaches. **Scientific novelty.** The article presents for the first time an author's approach to integrating physical activity into the process of student socialization, specifically through the implementation of combined traditional and innovative teaching methods. Methodical recommendations for improving physical education tools aimed at developing social competencies have been developed. **Conclusions.** Physical education has significant potential in shaping students' social competencies, contributing to their adaptation, emotional development, and ability to work in teams. The research confirms the effectiveness of interactive teaching methods in developing social skills. It is recommended to use a comprehensive approach to student socialization, combining physical, social, and emotional components, with an emphasis on the role of physical culture as an integral part of the educational process.

Key words: *physical culture, social skills, psycho-pedagogical characteristics, physical education, social adaptation, diagnostic methods, team activities, innovative methods, social competence, interactive methods, role-playing games.*

Постановка проблеми. Соціалізація учнів у закладах загальної середньої освіти є ключовим аспектом розвитку особистості, який визначає не тільки рівень їх адаптації до соціального середовища, а і здатність активно взаємодіяти з іншими людьми, долати соціальні бар'єри та бути відповідальними членами суспільства. Система освіти покликана створювати умови для формування таких компетенцій, які є необхідними для ефективною інтеграції в сучасне суспільство, зокрема комунікативних навичок, здатності до співпраці та самостійного ухвалення рішень. Важливим аспектом цього процесу є фізична культура, яка не тільки сприяє фізичному розвитку учнів, але й є потужним інструментом для формування соціальних навичок, як-от колективна діяльність, взаємодія в команді та відповідальність за результат.

У сучасних умовах багато учнів стикаються з проблемами соціальної адаптації. Це зумовлено як індивідуальними характеристиками особистості, так і недосконалістю навчальних методик, які орієнтовані переважно на академічні знання, але не враховують повною мірою потребу в розвитку соціальних навичок. Дослідження Л.П. Сидоренко показують важливість

упровадження інтерактивних методів навчання для розвитку соціальних компетенцій [6, с. 10]. Водночас Т.В. Полякова звертає увагу на те, що традиційна освітня система часто не відповідає вимогам сучасного суспільства, яке потребує соціалізованих особистостей, здатних адаптуватися до різноманітних соціальних ситуацій [5, с. 12].

З огляду на ці проблеми виникає необхідність у комплексному дослідженні психолого-педагогічних аспектів соціалізації здобувачів освіти та розробленні ефективних діагностичних інструментів для оцінювання рівня їх соціалізації. Важливим елементом цього процесу є фізична культура, яка повинна стати не лише засобом фізичного розвитку, але й ефективним механізмом для соціалізації учнів у межах шкільної освіти.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Дослідження психолого-педагогічних особливостей соціалізації здобувачів освіти в контексті фізичного виховання є важливим напрямом у сучасній педагогічній науці, оскільки виявляє зв'язок між фізичною активністю та соціальними навичками школярів. Роль фізичної культури як інструменту соціалізації була

висвітлена в численних працях, які підкреслюють важливість фізичної активності для розвитку не тільки фізичних, але й соціальних компетенцій учнів.

У роботах Л.П. Сидоренко зазначено, що фізична культура є не лише засобом формування фізичних якостей, а й інструментом для розвитку соціальних навичок через колективні заняття, де учні взаємодіють, співпрацюють, навчаються працювати в команді та приймати спільні рішення. Також підкреслено важливість застосування інтерактивних методів у фізичному вихованні для покращення соціальної адаптації здобувачів освіти, зокрема рольових ігор, що допомагають розвивати лідерські якості й комунікативні навички [6, с. 130].

Т.В. Полякова також досліджує вплив фізичної культури на соціалізацію учнів. Вона наголошує на значущості формування соціальних навичок у дітей через командні види спорту, які дозволяють підвищити рівень співпраці та взаємодії, а також сприяють розвитку емоційного інтелекту. Це дослідження підкреслює, що процес соціалізації в учнів закладів загальної середньої освіти значною мірою залежить від їх активної участі в спортивних заходах, де вони не лише отримують фізичне навантаження, але й оволодівають важливими соціальними вміннями [5, с. 49].

Сучасні дослідження також указують на необхідність інтеграції новітніх технологій у процес фізичного виховання. О.В. Шевченко звертає увагу на використання цифрових платформ і віртуальних тренувань для покращення соціалізації учнів, адже віртуальні середовища дозволяють створити інтерактивні ситуації, які стимулюють командну взаємодію та розвиток комунікативних навичок. Водночас цифрові технології можуть бути ефективним додатком до традиційних методів навчання, що дозволяє підвищити мотивацію учнів до фізичної активності й соціальних взаємодій [7, с. 78].

Згідно з результатами дослідження В.М. Білика, впровадження інноваційних методів навчання, як-от використання віртуальних симуляцій і інтерактивних вправ, сприяє розвитку не лише фізичних якостей, але й соціальних компетенцій здобувачів освіти. Учений наголошує, що інтерактивні методи дозволяють стимулювати активну участь учнів у процесі навчання та розвитку, сприяючи їх соціалізації в умовах сучасного цифрового світу [1, с. 14].

Таким чином, останні дослідження свідчать про те, що фізичне виховання не тільки формує фізичні якості дітей, а й сприяє розвитку таких соціальних навичок, як комунікація, співпраця, лідерство і відповідальність. Інтеграція традиційних і новітніх методів фізичного виховання, зокрема через використання цифрових технологій, дозволяє ефективно сприяти соціалізації учнів і формуванню гармонійно розвинутих особистостей.

Мета дослідження. Метою статті є вивчення психолого-педагогічних чинників, що впливають на процес соціалізації здобувачів освіти, розроблення та апробація діагностичних методик для оцінювання рівня соціалізації учнів, а також визначення ролі фізичної культури в цьому процесі.

Виклад основного матеріалу. Соціалізація здобувачів освіти є складним і багатоаспектним процесом, який охоплює інтеграцію індивіда в соціальне середовище, розвиток його комунікативних і міжособистісних навичок, а також засвоєння норм і цінностей суспільства. В освітньому контексті соціалізація визначається як процес, протягом якого учні не лише отримують академічні знання, але й набувають важливих соціальних компетенцій, як-от здатність до співпраці, толерантності, розвитку емоційної стійкості та відповідальності за результат. У контексті фізичної культури соціалізація має на меті не лише фізичний розвиток, але й формування колективних навичок через спільну діяльність, взаємодію в команді, а також розвиток особистої відповідальності за виконання завдань.

Як зазначає В.М. Білик, фізична культура в школі є важливим засобом розвитку соціальних навичок, оскільки через спортивні ігри, командні види спорту та колективні вправи учні мають змогу реалізувати свою соціальну роль у колективі, навчаються взаємодії, підтримки та досягнення спільних цілей [1, с. 17]. За словами Л.М. Герасимової, фізична культура через сприяння формуванню здорового способу життя вносить істотний вклад у розвиток цілісної особистості, зокрема через інтерналізацію соціальних норм та формування соціальних навичок у процесі фізичних активностей [2, с. 54].

Розвиток соціальних навичок здобувачів освіти є важливим аспектом їх навчання та

виховання, оскільки ці навички визначають здатність дітей до ефективної взаємодії в різних соціальних контекстах. Огляд літератури свідчить про різноманітність підходів до розвитку соціальних компетенцій через фізичну культуру.

Л.П. Сидоренко підкреслює, що інтерактивні методи навчання, зокрема тренінги та групові заняття, є ефективними для розвитку соціальних навичок у дітей [6, с. 90]. Вчена зазначає, що через активну участь у фізичних вправах учні вчаться не тільки фізичної витривалості, а й соціальних принципів, як-от співпраця, підтримка та взаємодопомога в команді. Традиційно фізичні вправи вважаються основним способом формування здорового тіла, проте сучасні підходи розглядають їх як інструмент розвитку міжособистісних відносин та емоційної компетентності [7, с. 50].

Т.В. Полякова наголошує на важливості формування соціальних навичок через ігри та спортивні змагання і стверджує, що в процесі спортивної діяльності діти не тільки вдосконалюють свої фізичні здібності, але й набувають навичок взаємодії, розв'язання конфліктів і підтримки колективного духу. Завдяки цьому фізична культура стає ефективним засобом для розвитку комунікативних та лідерських якостей у школярів [5, с. 49–50].

Роль фізичної культури в розвитку соціальних навичок підкреслює також І.І. Кузьменко, яка зазначає, що з метою досягнення ефективних результатів у соціалізації здобувачів освіти важливо поєднувати індивідуальні та колективні форми фізичної активності. Дослідниця вказує, що групові заняття фізичними вправами сприяють розвитку почуття належності до колективу, сприяють формуванню таких якостей, як відповідальність, емпатія і здатність до колективної роботи [4, с. 15].

Таким чином, передові погляди на розвиток соціальних навичок учнів через фізичну культуру підтверджують важливість інтеграції фізичних вправ з навчанням соціальних компетенцій. Фізична культура не лише забезпечує фізичний розвиток здобувачів освіти, але й сприяє формуванню ключових соціальних навичок, як-от співпраця, командна робота та емоційна стійкість.

За результатами застосування анкети й тестів, проведених у Жмеринському ліцею № 3,

можна виділити кілька типових картин соціалізації здобувачів освіти.

Під час анкетування учнів 5–7 класів, в якому брало участь 150 осіб, було виявлено, що більшість здобувачів освіти (приблизно 70%) мають позитивний досвід взаємодії в командних видах спорту, зокрема таких, як футбол та волейбол. При цьому 65% учнів зазначили, що вони відчувають підтримку своїх однокласників під час спортивних змагань, а 58% – мають стійкі дружні стосунки з учасниками спортивних команд. Це свідчить про високий рівень розвитку соціальних навичок серед дітей, які активно займаються фізичними вправами в колективі [5, с. 49–50].

За результатами тесту В.А. Козирєва (2016), проведеного серед старшокласників, 55% учнів показали високий рівень соціальної адаптації, виявляючи здатність до співпраці та лідерства в групових проєктах, тоді як 35% мають середній рівень соціалізації та потребують додаткової підтримки в міжособистісних взаємодіях. Результати тестування підтверджують, що фізична культура сприяє розвитку комунікативних навичок, але вимагає комплексного підходу до роботи з учнями, які мають проблеми в соціалізації [3, с. 28].

Також виявлено, що здобувачі освіти, які беруть участь у спортивних змаганнях, виявляють кращі результати в тестах на соціальну активність і комунікацію порівняно з тими, хто не займається колективними видами спорту. Це підкреслює важливість інтеграції фізичної культури в освітній процес для розвитку соціальних навичок у школярів [2, с. 95].

У сучасних умовах фізичне виховання набуває нових вимог і підходів, орієнтуючись не лише на фізичний розвиток учнів, але й на формування їх соціальних навичок, емоційної інтелігентності та здатності до командної роботи. Для досягнення таких цілей важливо застосовувати новітні методи, які сприяють інтеграції фізичної культури і соціального розвитку учнів.

Одним з ефективних підходів є інтерактивні методи навчання, які дозволяють активізувати здобувачів освіти, створюючи умови для їх емоційного та соціального розвитку через рухову активність. Зокрема, застосування групових ігор і симуляційних вправ допомагає учням навчитись працювати в команді, знаходити компроміси та розв'язувати конфлікти. Як

зазначає В.М. Білик, групові фізичні заняття сприяють розвитку соціальних навичок через спільну діяльність, що є важливим для дітей, які мають труднощі в адаптації до соціального середовища [1, с. 17–18].

Крім того, важливими є методи, що стимулюють рефлексію і самоаналіз учнів після фізичних вправ, наприклад, заняття, під час яких діти оцінюють не лише свої фізичні досягнення, але й те, як вони взаємодіяли з іншими учасниками, як підтримували командний дух і як вирішували конфлікти. Це дозволяє учням усвідомити важливість соціальних відносин у процесі фізичної активності й формує в них більш глибоке розуміння соціальних ролей та відповідальності.

Також хочемо надати пропозиції щодо вдосконалення засобів для розвитку соціальних навичок. Однією з ключових задач сучасного фізичного виховання є вдосконалення методів і засобів для розвитку соціальних навичок учнів. Оскільки фізична культура є важливим компонентом соціалізації, потрібно застосувати нові методи, які поєднують фізичну активність із розвитком емоційної та соціальної компетентності.

Першою рекомендацією є впровадження проєктної діяльності в процес фізичного виховання. Наприклад, організація шкільних спортивних заходів чи створення команд для участі в спортивних змаганнях дає можливість учням не лише фізично активізуватися, але й працювати в команді, розподіляти ролі, обговорювати стратегії та брати відповідальність за спільний результат. Такі заходи сприяють розвитку лідерських якостей, комунікативних навичок і вміння працювати в колективі [5, с. 49–50].

Другим важливим засобом є використання ігор, орієнтованих на розвиток соціальних ролей. Наприклад, рольові ігри, де учні повинні виконувати різні соціальні ролі (лідер, помічник, координатор тощо), дозволяють кожному учаснику відчувати важливість своєї соціальної ролі в команді, навчити їх брати на себе відповідальність і взаємодіяти з іншими учасниками з урахуванням різних поглядів [7, с. 50].

Третім аспектом є впровадження елементів медіації та тренінгів на базі фізичного виховання. Наприклад, після спортивних змагань можна проводити тренінги для учнів, де вони обговорюють конфлікти, міркують про способи

подолання непорозумінь та взаємодії в команді. Це дозволяє учням не тільки розвивати фізичні навички, але й навчає їх розв'язувати соціальні проблеми мирним шляхом, застосовуючи принципи емоційної і соціальної грамотності.

Висновки. Дослідження психолого-педагогічних особливостей розвитку та діагностики ступеня соціалізації здобувачів закладів загальної середньої освіти в контексті формування фізичної культури особистості показало важливість інтеграції фізичної активності та соціального розвитку в освітній процес. Результати діагностики, що включають анкети, тести та обстеження, підтвердили, що фізична культура має значний вплив на розвиток соціальних навичок учнів. Зокрема, групові спортивні заняття та командні ігри сприяють розвитку таких якостей, як комунікація, співпраця, відповідальність та здатність до самостійного ухвалення рішень.

Вивчення теоретичних аспектів соціалізації показало, що соціальні навички є важливим компонентом всебічного розвитку особистості учня. Вони не тільки сприяють успішній адаптації в суспільстві, але й є основою для гармонійної взаємодії в освітньому процесі, особливо в умовах колективної діяльності. Психолого-педагогічні методи, застосовані в межах дослідження, дозволили виявити значні варіації в рівнях соціалізації здобувачів освіти, що підтвердило необхідність індивідуального підходу до кожного учня в процесі формування його соціальних навичок.

Результати дослідження відкривають нові перспективи для подальших наукових розробок у галузі психолого-педагогічного супроводу соціалізації учнів у контексті фізичного виховання. Один із потенційних напрямів – це дослідження впливу різних видів фізичної активності на соціалізацію учнів. У майбутньому доцільно зосередитись на порівняльному аналізі ефективності командних та індивідуальних видів спорту щодо розвитку комунікаційних і соціальних навичок у дітей.

Також перспективним є вивчення впливу новітніх технологій на соціалізацію здобувачів освіти. Застосування інтерактивних методів, як-от віртуальні спортивні симуляції чи онлайн-групові тренінги, може стати новим інструментом для розвитку соціальних компетенцій учнів у цифрову епоху. Особливо актуальним

є вивчення інтеграції цифрових і традиційних методів навчання в контексті розвитку соціальних навичок.

Ще одним важливим напрямом є розроблення інноваційних діагностичних методів для оцінювання соціалізації учнів. Це може

включати як нові психологічні тести, так і методи спостереження за соціальними взаємодіями в процесі фізичних вправ. Застосування таких методик дозволить точно оцінити рівень соціалізації і надасть можливість для подальшого коригування навчальних програм.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білик В.М. Фізична культура як інструмент соціалізації особистості: теоретичні аспекти та практичні рекомендації. Львів : ЛДУФК, 2017. 250 с.
2. Герасимова Л.М. Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості в умовах шкільної фізичної культури. Вінниця : ВНТУ, 2014. 210 с.
3. Козирев В.А. Соціально-психологічна діагностика в освітньому процесі: теорія та методика. Київ : Наукова думка, 2016. 180 с.
4. Кузьменко І.І. Соціальна адаптація учнів в умовах школи: психологічні аспекти. Дніпро : ДНУ ім. О. Гончара, 2015. 215 с.
5. Полякова Т.В. Соціалізація учнів в умовах сучасної освітньої реформи. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2019. 230 с.
6. Сидоренко Л.П. Інтерактивні методи навчання як засіб соціалізації учнів у шкільному навчальному процесі. Київ : Педагогічна преса, 2018. 190 с.
7. Шевченко О.В. Психологічні особливості розвитку соціальних навичок у дітей шкільного віку. Київ : Наукова думка, 2020. 220 с.

REFERENCES:

1. Bilyk, V. M. (2017). *Fizichna kultura yak instrument socializaciyi osobistosti: teoretichni aspekti ta praktichni rekomendaciyi*. [Physical culture as a tool for the socialization of the personality: Theoretical aspects and practical recommendations]. Lviv : LDUFK [in Ukrainian].
2. Herasymova, L.M. (2014). *Psihologo-pedagogichnij suprovid rozvitku osobistosti v umovah shkilnoyi fizichnoyi kulturi*. [Psychological and pedagogical support for personality development in the context of school physical culture]. Vinnytsia : VNTU. [in Ukrainian].
3. Kozyriev, V.A. (2016). *Socialno-psihologichna diagnostika v osvithnomu procesi: teoriya ta metodika*. [Social-psychological diagnostics in the educational process: Theory and methodology]. Kyiv : Scientific Thought. [in Ukrainian].
4. Kuzmenko, I.I. (2015). *Socialna adaptaciya uchniv v umovah shkoli: psihologichni aspekti*. [Social adaptation of students in the school environment: Psychological aspects]. Dnipro : Oles Honchar Dnipro National University. [in Ukrainian].
5. Polyakova, T.V. (2019). *Socializaciya uchniv v umovah suchasnoyi osvithnoyi reformi*. [Socialization of students in the context of modern educational reform]. Kharkiv : V. N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian].
6. Sydorenko, L.P. (2018). *Interaktivni metodi navchannya yak zasib socializaciyi uchniv u shkilnomu navchalnomu procesi*. [Interactive teaching methods as a tool for the socialization of students in the school educational process]. Kyiv : Pedagogical Press. [in Ukrainian].
7. Shevchenko, O.V. (2020). *Psihologichni osoblivosti rozvitku socialnih navichok u ditej shkilnogo viku*. [Psychological features of the development of social skills in school-age children.]. Kyiv : Scientific Thought. [in Ukrainian].